

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2023.18.292457>

УДК 94(477.74):355.462(410.1+44)“1854”

ACTIONS OF THE ENGLISH-FRENCH FLEET IN THE GULF OF ODESA IN APRIL 1854: FACTS AND MYTHS OF IMPERIAL PROPAGANDA

Taras Honcharuk

DSc (History), Professor
Odesa I. I. Mechnikov National
University 2, Dvoryanska Str., Odesa,
65082, Ukraine

ORCID:

<https://orcid.org/0000-0002-0119-0227>

E-mail: tarasy2004@ukr.net

Citation: Honcharuk, T. (2023). Actions of the English-French fleet in the gulf of Odesa in April 1854: facts and myths of imperial propaganda. *Chornomors'ka mynushyna: notes of the Department of the history of Cossacks in the South of Ukraine* / V. A. Smolij, ed. Odesa, vol. 18, pp. 53 – 61.

Submitted: 10.12.2023

Annotation

In the article the author examines the military actions of the English-French fleet in the Gulf of Odesa during the Eastern War (1853 – 1856) in April 1854. The main statements and assessments regarding the specified events in Russian, Soviet and modern Ukrainian literature and electronic media are identified. It is noted that starting from the Russian press in 1854, the aforementioned actions of the English-French fleet were evaluated as insidious, cruel and unsuccessful. The Allies were accused of staging a provocation in the gulf with the aim of shelling and capturing the peaceful city. Analyzing the facts and testimonies of contemporaries, the author of the article proves that the English-French fleet did not intend to capture Odesa and bombard the city. It is claimed that the Allies' aims were to avenge the Russians' shelling of a parliamentary boat and to destroy British, French and Russian merchant ships in the Gulf of Odesa (the extradition of which had previously been demanded by the Allies). These goals were generally achieved. Therefore, according to the author of the article, the actions of the indicated fleet on April 10 (22), 1854 in the Gulf of Odesa should be considered not a defeat, but a success (albeit a minor one). It is concluded that the use of the terms «defense of Odesa» and «bombardment of Odesa», which are quite common today, is inappropriate in relation to the events of April 1854 in the Gulf of Odesa. It is noted that too much attention has been paid to these events in the historical and local lore literature, although they did not have a significant impact on the course of events of the Eastern War (1853 – 1856). In the article the author also provides recommendations regarding transferring and changing inscriptions on monuments related to the events of April 1854 in Odesa (a trophy cannon and a monument to Archbishop Innocent), which should be done within the framework of decolonization.

Key words: Eastern War of 1853 – 1856, history of Odesa, history of Russian propaganda.

ДІЇ АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКОГО ФЛОТУ В ОДЕСЬКІЙ ЗАТОЦІ В КВІТНІ 1854 р.: ФАКТИ ТА МІФИ ІМПЕРСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Тарас Гончарук

Доктор історичних наук, професор
Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова
Вул. Дворянська, 2, м. Одеса,
65082, Україна

ORCID:

<https://orcid.org/0000-0002-0119-0227>

E-mail: tarasiy2004@ukr.net

Цитування: Гончарук Т. Дії англо-французького флоту в Одеській затоці в квітні 1854 р.: факти та міфи імперської пропаганди. *Чорноморська минувишина: записки Відділу історії козацтва на півдні України*: зб. наук. праць/ за ред. В. А. Смоля. Одеса : ФОП Бондаренко М. О, 2023. Вип. 18. С. 53 – 61.

Отримано: 10.12.2023

Анотація

В статті розглядаються військові дії англо-французького флоту в Одеській затоці під час Східної війни (1853 – 1856 рр.) у квітні 1854 р. Визначено головні твердження та оцінки щодо вказаних подій в російській, радянській і сучасній українській літературі та електронних ЗМІ. Відзначається, що починаючи від російської преси 1854 р., вищезгадані дії англо-французького флоту оцінювалися, як підступні, жорстокі й такі, що не мали успіху. Союзників звинувачували в тому, що вони влаштували провокацію в затоці, щоб потім обстріляти та захопити мирне місто. Аналізуючи факти та свідчення сучасників, в статті доводиться, що англо-французький флот не мав на меті захоплювати Одесу та обстрілювати місто. Стверджується, що цілями союзників були: помститися за обстріл росіянами парламентського човна та знищити англійські, французькі та російські торговельні судна в Одеській затоці (видачу яких до того вимагали союзники). Цілі ці були загалом досягнуті. Тому, на думку автора статті, дії вказаного флоту 10 (22) квітня 1854 р. в Одеській затоці слід вважати не поразкою, а успіхом (хоча і незначним). Робиться висновок про недоцільність вживання досить поширених на сьогодні термінів «оборона Одеси» та «бомбардування Одеси» щодо подій квітня 1854 р. в Одеській затоці. Зазначається, що дотепер вказаним подіям в історико-краєзнавчій літературі приділялося забагато уваги, хоча на хід подій Східної війни (1853 – 1856 рр.) вони істотного впливу не мали. В статті також зроблено рекомендації щодо перенесення та зміни надписів на монументах пов'язаних з подіями квітня 1854 р. в Одесі (трофейної гармати та пам'ятника архієпископу Інокентію), які треба вчинити в рамках деколонізації.

Ключові слова: Східна війна 1853 – 1856 рр., історія Одеси, історія російської пропаганди.

В світлі сучасних подій ворожого вторгнення в Україну, певної актуальності набуває необхідність розвінчання російських історичних міфів спрямованих на возвеличення власної імперії, зокрема, в сфері військової історії. Вони стосувалися в тому числі й подій ганебної для російської імперії Східної війни 1853 – 1857 рр. В російській історіографії цю війну тривалий час вперто називали Кримською, що, на жаль, вплинуло й на термінологію світової та сучасної української літератури. Імперські та радянські автори традиційно наголошували тут на героїзмі «російських солдатів» під час вказаної війни й випячували її епізоди та що були для російської сторони вдалими. Вітчизняні дослідники та популяризатори історії в свою чергу неодноразово вказували на значну участь у вказаній війні українців. Тут можна вказати й на книжку одеського автора Олега Олійникова (1938 – 2018 рр.) «Українці у Кримській війні» 2004 р. видання [12] (хоча, як видно з назви і тут використано нав'язаний російською пропагандою термін «Кримська війна»). У пропонованій публікації ми торкнемося імперських міфів лише щодо одного з епізодів Східної війни, а саме, так званої «оборони Одеси» або «бомбардування Одеси» англо-

французьким флотом у квітні 1854 р. й спробуємо розібрати наскільки ці міфи є обґрунтованими.

Вказані події набули широкого висвітлення в російськомовній та україномовній літературі XIX – XX ст. переважно із краєзнавчої тематики. Згідно традиційної російської версії щодо вказаного епізоду, події розпочалися з того, що 28 березня (8 квітня) 1854 р. союзники надіслали до Одеської затоки англійський пароплав «Furious», який випустив шлюпку під білим (парламентерським) прапором для того, щоб забрати з міста консулів союзників. Консулів в місті не було. Притому пароплав розвідував ситуацію у затоці, зокрема, робив проміри глибини. Це спровокувало росіян на постріл по пароплаву, який одразу залишив затоку. Керівник окремого російського корпусу, війська якого були розташовані в Одесі та теренах навколо неї, генерал-ад'ютант Дмитро Остен-Сакен (1793 – 1881 рр.) наступного дня повідомив командуванню флоту союзників, що постріл було зроблено не по шлюпці з парламентарями, а по пароплаву, який був під англійським прапором й підійшов надто близько до берега й що постріл був холостим. Проте кораблі союзників від 1 (13) квітня 1854 р. діяли в Одеській затоці й захоплювали мирні російські каботажні судна. Судна ці в Одесі називали «Грицьки», бо більшість шкіперів їхніх складали українці. Притому наводилося чимало прикладів того, як хоробрі «Грицьки» підпливали до ворожих суден, а деякі навіть вступали з ними у перестрілку [5, с. 132 – 133]. 9 (21) квітня 1854 р. віце-адмірала союзного флоту Джеймс Дандас (1785 – 1862 рр.) та Фердинанд Гамелен (1796 – 1864 рр.) висунули вимогу видати їм усі російські, англійські та французькі судна розташовані в Одеській затоці. Д. Остен-Сакен залишив цю вимогу без відповіді.

10 (22) квітня 1854 р. англо-французький флот зробив спробу захопити Одесу. Притому місто було піддано жорстокому бомбардуванню. Ядра влучали в будівлі центру міста та передмість. «Частину міста, що прилягала до порту, зруйнували маже повністю». – твердить українська «Вікіпедія» [20]. З нечисленних батарей, розташованих у порті основний удар приняла на себе батарея №6 з п'яти гармат під керівництвом прапорщика Олександра Щеголева (1832 – 1914 рр.). Вона зранку до опівдня вела вогонь, пошкодивши кілька ворожих суден. Однак, оскільки кораблі союзників розстрілювали її майже впритул й зайнявся пороховий льох, солдати були змушені залишити батарею, що була висаджена в повітря. Хоча батарею було втрачено, дії О. Щеголева досі оцінюються ледве не, як перемога. Окрім того, російським військам ніби вдалося дати відсіч спробі десанту а районі одеського передмістя Пересип (в офіційному списку «подвигів приватних осіб» Одеси під час вказаних подій першим було названо чиновника Петра Іванова, який «побачивши, що з ворожих пароплавів висаджувалися на баркаси люди для висадки [десанту]» особисто повідомив про це Остен-Сакену) [9, с. 173]. Загалом, як відзначає сучасний одеський «краєзнавчий» сайт: «Відважним артилеристам вдалося підбити три ворожі кораблі. Шість годин щеголівська батарея стримувала вогонь 350-ти гармат супротивника. Десант було зірвано й наступного дня англо-французький флот залишив рейд Одеси» [9]. Сучасник подій професор Рішельєвського ліцею Костянтин Зеленецький (1812 – 1858 рр.) пояснив це з «наукової» точки зору: «Усі здивувалися як багато неприятель стріляв і як мало завдав шкоди місту. Заступництво Боже було очевидним» [6, с. 79]. Більш того, один з кращих англійських парових фрегатів «Тигр» («Tiger») сів на мілину був захоплений.

Загалом, Божому провидінню у вказаних подіях російськи автори приділяли багато уваги. Адже обстріл припав на Страсну суботу. Так «Одесский вестник» (далі –

ОВ) по слідах подій оцінював їх так: «адмірала англійський та французький скористалися цим приводом, як підставою для нахабного виклику, який було залишено генералом бароном Остен Сакеном без відповіді. Вони не посоромилися вказати на своє людинолюбство та смуток з приводу того, що мають наважитися на бомбардування міста. Для завершення нахабного глузування, ніби показуючи справжнє обличчя війни, що розв'язали проти нас західні держави в союзі з в несамовитими ворогами віри христової, вони обрали день Великої суботи для грізного нападу на християнське місто» [3]. Як бачимо, російська шовіністична риторика за час, що минув не надто змінилася. Щодо подій Східної війни в Одесі традиційно згадують й роль архієпископа Херсонського та Таврійського Інокентія-Борисова (1800 – 1857 рр.) який проводив 10 квітня 1854 р. центром Одеси хресну ходу (притому жоден її учасник від обстрілу союзного флоту не постраждав) й пізніше регулярно проводив такого роду заходи в місті. За історико-релігійною версією, саме після вказаної ходи у Одеській затоці раптом піднялися хвилі й ворожі кораблі мусили її залишити, хоча і знищили в гавані усі російські, англійські та французькі торговельні судна (які вони до того вимагали видати).

Російське командування та преса одразу оголосили події квітня 1854 р. в Одеській затоці своєю перемогою. Редактор ОВ Олександр Тройницький (1807 – 1871 рр.) закінчував огляд вищевказаних подій словами: «Оборона Одеси, що вважалася дотепер беззахисною, покаже ворогам нашим, як сильна та могутня Росія й військом своїм, і духом народним!» [15]. Глорифікація вказаних подій почалася майже одразу. Вже 11 квітня 1854 р. наказом Д. Остен-Сакена зруйнована батарея № 6 перейменована на Щеголівську [13]. Самого ж Д.Остен-Сакена за «відсіч нападу на Одесу» було нагороджено орденом Андрія Первозваного. Прапорщик О.Щеголев «за вказаний подвиг» отримав від царя чин штабс-капітана («перестрибнувши» через два військові звання). Наслідник російського престолу прислав О. Щеголеву георгіївський хрест зі своїх грудей й в листі від 22 квітня 1854 р. до нього, аж надто фамільярно писав: «Дякую голубчик Щеголев; нагородив тебе государ нагородить тебе і Бог». Відтоді в Одесі надовго в місті виник певний культ О. Щеголева. На п'ятдесятиріччя вказаних подій вийшов друком багато ілюстрований «Щеголівський альбом» під редакцію місцевого цензора Сергія Плаксина (1854 – ?). Сьогодні вказаний культ також продовжується вже й в мережах Інтернету. Вищезгаданий «краєзнавчий» сайт зазначає: «Його [Щоголева] подвиг змінив не лише історію Одеси, але і всієї Вітчизни» [19]. Як змінив? І якої вітчизни? Сайт не повідомляє.

Пам'ять про події квітня 1854 р. була увічнена у меморіальних об'єктах та топоніміці. Деякі ядра ще сучасниками подій були вмонтовані на пам'ять в будинки, по яких вони влучили (залишилось на сьогодні цих ядр небагато – здається, лише у головній споруді Воронцовського палацу), а одне – в постамент пам'ятника «дюка» А. Е. Рішельє (з надписом «Стр[аствна]. Суб[ота]. 1854 г.»). До п'ятдесятиріччя вказаних подій було заплановано встановити пам'ятник О. Щеголеву на одній з вулиць Одеси (було вже розроблено проект скульптором Борисом Едуардсом), однак на нього у міста не вистачило коштів. Натомість на Приморському бульварі у 1904 р. встановили одну з гармат фрегату «Тигр». За більшовицьких часів таблички з її постаменту були зірвані й з часом (вочевидь, за сталінських часів), з'явилася табличка з досить шовіністичним надписом (мовою оригіналу): «Слава русскому оружию и доблестным сынам Отечества, защитившим Одессу». Ім'я О. Щеголева увічнили й у назві вулиці («На Пересипу є вулиця, що носить ім'я першого національного героя Кримської війни» – повідомляє вищезгаданий «краєзнавчий» сайт [19]). До 150-річчя

Східної війни представники громадських організацій Одеси просили сумнозвісного голову адміністрації Президента Л. Кучми В. Медведчука встановити ще низки пам'ятних знаків в Одесі пов'язаних зі подіями квітня 1854 р. [4, с. 4 – 5]. Але не судилося. Слід вказати й на увічнення пам'яті архієпископа Інокентія (1997 р. канонізованого УПЦ МП), якому 2013 р. в Одесі було відкрито пам'ятник на Соборній площі із надписом (мовою оригіналу): «Святителю Иннокентию Одесскому гражданину и патриоту святой Руси от благодарных одесситов».

Вказані меморіальні символи мали на меті явну глорифікацію дій російської армії. Водночас, іншим, менш привабливим для російської пропаганди фактам вказаної війни на теренах Одещини уваги не приділялося. Наприклад, у грудні того ж 1854 р. загін з двох батальйонів Дніпровського піхотного полку вирушив з Одеси до Севастополя. Вже під Одесою в районі села Малий Буялик (тепер Іванове Одеського району Одеської області) 185 «нижчих чинів» та двоє поручиків померли від переохолодження. Жодного пам'ятного знаку на могилі вказаних вояків не встановлено й місце самої могили достеменно не відомо [10, с. 111].

Тепер коротко проаналізуємо наведені вище наративи російської пропаганди. По-перше, щодо подій 28 березня (8 квітня) 1854 р. англійська сторона розцінила обстріл пароплава «Furious», як злочин проти парламентарського прапора, заперечуючи будь-які провокації зі свого боку, зокрема, намагання зробити проміри глибини Одеської затоки. Слід вказати, що й Д. Остен-Сакен в своїй відповіді союзникам 2 (13) квітня 1854 р. не згадував про факт промірів англійцями глибин. Вочевидь, ця версія з'явилася пізніше, щоб виправдати російський обстріл «Furious». Також в своєму ультиматумі адмірали союзників вказували, що постріл був не один й не холостий (як це твердив Д.Остен-Сакен), а «батареї цього міста [Одеси] зробили кілька пострілів ядрами як по фрегаті, так і по шлюпці». По-друге, захоплення союзними кораблями в Одеській затоці «Грицьків» (каботажних суден), вочевидь, було викликано вищезгаданою зухвалою поведінкою їхніх шкіперів. Принаймні, вже 14 квітня 1854 р. віце-адмірал Д. Дандас повідомив, що усіх захоплених «торговельних матросів» (49 осіб) він повертає до Одеси з австрійським судном, оскільки союзники більше не мають потреби їх затримувати.

По-третє, стосовно нібито намагань союзників «захопити Одесу» та «бомбардування міста». Представники англійської та французької сторін заперечували те, що завданням їхніх флотів була висадка десанту. Вони знищили усі судна в гавані (окрім суден нейтральних країн) й вважали свою операцію успішно завершеною, надіславши про це переможні реляції власним урядам. З цим в цілому погоджувався й сучасник подій, одеський мемуарист Осип Чижевич (який загалом відрізнявся чесністю та відвертістю суджень), який зазначав: «неприятельський флот, виконавши своє головне завдання – зруйнувавши гавані й усі судна, що в них стояли – пішов, залишивши для блокади три пароплави» [18, с. 48]. Щоправда, в російській історіографії висловлювалась думка, що метою військової операції союзного флоту під Одесою було виманити зі Севастополя російський флот. Однак останній не наважився дати відкритий бій англо-французьким морським силам [17, с. 153].

Краєзнавець Володимир Чарнецький (1914 – 2000 рр.), спираючись переважно на західні джерела, замислився над питанням: чи взагалі можна вважати події квітня 1854 р. «бомбардуванням Одеси»? «Насправді, – писав він, – мало місце не бомбардування міста, а цілеспрямована стрільба по Практичній гавані Одеського порту з метою знищення гідротехнічних споруд та розташованих в ній суден, а також ймовірних армійських складів на Пересипу. Карантинна гавань практично не

обстрілювалася – в ній перебували судна нейтральних країн. В своїй книзі Спейт пише: «Місто оборонялося й батареї навколо нього відповідали на вогонь союзників... але спротив був скоріше символічним, ніж реальним й умови практично відповідали бомбардуванню незахищеного міста. Бомбардування ...здебільшого було спрямоване на ...Військовий пірс, урядові склади й судна в гавані» [16, с. 99]. В.Чарнецький, посилаючись на свідчення англійських та французьких сучасників подій, наводив різні варіанти причин того, чому власне місто Одесу бомбардовано піддано не було: міркування гуманності; побоювання негативної реакції громадськості Європи на бомбардування мирного міста; відсутність в тому військової необхідності (за свідченням одного з англійських джерел 1854 р., дії англо-французького флоту були лише «помстою за дії росіян, що обстріляли «Furious», коли перед тим він прийшов до Одеси під білим прапором для вивезення консула та інших британських резидентів» [16, с.100]) та ін. У разі ж якщо б місто було по справжньому бомбардовано, захиститися, як зазначалося вище, воно б не змогло. Що стосується поодиноких ударів по району Пересип, то вони вочевидь були зумовлені не лише можливим розташуванням там військових складів але й військами, насправді там розташованими, які обстрілювали англо-французький флот. «Окрім знищення в гавані суден, значні пошкодження виявилися також на Пересипу, в маленьких будинках, за якими стояли війська для відсічі десанту». – писав О. Чижевич [18, с. 45]. Вказаний район насправді зручний для десанту з моря, однак десантуватися, як зазначалося вище, ніхто не збирався. Згідно рапорту самого Д. Остен-Сакена, 10 квітня 1854 р. кораблі союзників «Підходили близько до берега й один з них відокремився, вирушивши навіть до передмістя «Пересип» з гребними човнами, що конгривовими ракетами підпалювали наші судна на практичній гавані й будівлі у вказаному передмісті. Війська на човнах розташовані, намагалися зробити висадку але ... (тут Д. Остен-Сакен перелічує російські сили сконцентровані на Пересипу – 11 гармат та шість рот солдатів – *Т. Г.*) ... примушені до втечі на судна й переслідувані ядрами зазнали значних втрат» [17]. Здається дивним, щоб англійці силами лише одного великого корабля та канонерських гребних човнів збиралися висаджувати десант у великому наповненому військами місті. В районі Пересипу, ведучи перестрілку з російськими військами, вказані човни знищували судна в гавані. Вочевидь це і було їхнім завданням.

Чому ж тоді чимало ядр таки влучило в місто? Один з полонених англійських моряків з «Тигру» Вільям Бурхард Баркер у праці 1855 р. «Одеса та її мешканці. Записки англійського військовополоненого» з цього приводу зазначав: «Люди (росіяни. – *Т. Г.*) скаржилися й звинувачували нас у варварстві. Вони навіть оголосили чудотворним втручання Провидіння, через те, що у цей день був дуже сильний вітер й наш обстріл не завдав Одесі сильної шкоди. Проте насправді це (завдання шкоди місту. – *Т. Г.*) трапилося лише через те, що кораблі сильно качало й ми не завжди були впевнені, де є ціль, а вели вогонь в необхідному напрямку, передбачаючи, де снаряди мають впасти» [1, с. 23]. Як зазначалося вище, російська пропаганда твердила, що вказане хвилювання було наслідком божого провидіння, яке захистило місто. Насправді ж все було навпаки – якби не хвилі, що розпочалися під час обстрілу на морі, англо-французький флот взагалі не влучав би по місту. То того ж, самі сучасники-одесити відзначали, що руйнування в місті були вельми незначними. Так у травні 1854 р. на шпальтах ОВ фейлетоніст Костянтин Картамишев згадував: «З Молдаванки я вирушив на [Приморський] бульвар оглянути пошкодження, вчинені там бомбардуванням. Вони були незначними» (одне ядро влучило в палац

М. Нарішкіної, повибивало усі шибки в палаці М. Воронцова, відбито маленький шматок гранітного п'єдесталу монумента «Дюка» Рішельє тощо) [11]. Постраждали передусім будинки, розташовані навпроти портових споруд й суден, що піддавалися обстрілу: будинки на Пересипу, Воронцовський палац (розташований навпроти вказаної батареї № 6) та ін. О. Чижевич твердив: «До міста залітали, вочевидь, лише випадкові ядра, внаслідок сильної качки. Через те що наше каміння м'яке, ядра входили в нього, як в подушку й лише пробивали стіни, не спричиняючи тріщин» [18, с. 48]. Як бачимо, оцінки одесита О. Чижевича та англійського моряка В. Бакера щодо випадковості влучань по місту, внаслідок хвиль на морі, цілком співпадали.

По-четверте, стосовно захоплення фрегату «Тигр», яке іноді штучно поєднують з подіями 10 (22) квітня 1854 р. в Одеській затоці (зокрема, у вищезгаданій статті в українській «Вікіпедії» під назвою «Бомбардування Одеси»[20]). Слід відзначити, що відбулося воно лише через 20 днів – 30 квітня (12 травня) 1854 р. Фрегат сів на міліну й що показово, був захоплений козаками Дунайського козацького війська. Участь цих козаків у подіях квітня 1854 р. детально розглянула сучасна дослідниця Олена Бачинська[2, с. 167 – 168]. До речі, чимало й вояків регулярних формувань російської армії, що перебували тоді на охороні Одеси мали «місцем приписки» окуповані імперією українські землі. Так, згідно віньєтки зі «Щеголівського альбому», бійці батареї О. Щеголева належали до Житомирського егерського полку та Хотинського артилерійського гарнізону.

Отже, говорячи про події квітня 1854 р., на нашу думку, не можна говорити про «бомбардування Одеси» англо-французьким флотом, а лише про бомбардування ним суден в Одеській затоці. Так само, не варто вживати щодо них словосполучення «оборона Одеси», бо ніхто місто захоплювати не збирався. Загалом, вказана операція була успішною для англо-французького флоту, однак була надто незначною, на хід війни істотно не вплинула та носила здебільшого характер військової демонстрації. Тому й у загальних працях з історії вказаної війни їй значної уваги не приділялося. Щоправда, розрекламована «перемога» під Одесою, вочевидь, зіграла з російським керівництвом злий жарт. Вона явно збільшила самовпевненість царя Миколи I. Історик Євген Тарле (1874 – 1955 рр.) звертав увагу, що наказуючи Паскевичу не залишати дунайських князівств і якщо буде потрібно вищезгаданий цар згадав про те, що була «дана відсіч» союзникам в Одесі [14, с. 460]. Ейфорія пройшла, як відомо, досить швидко. До речі, Д. Остен-Сакен, керуючи навесні 1855 р. російськими військами у Севастополі відзначився, за оцінками Є.Тарле, хіба що вражаючою бездіяльністю.

На останок, хочеться торкнутися вищезгаданих меморіальних пам'яток пов'язаних з подіями квітня 1854 р. присутніх в міському просторі. Пам'ятник Інокентію, надпис на якому прославляє «святую Русь», досі стоїть в центрі Одеси. Не кажучи вже про надпис, сама постать вказаного Інокентія аж ніяк не заслуговує на пам'ятники в Незалежній Україні. Адже згідно свідчень історика Миколи Мурзакевича цей канонізований церковний діяч «відрізнився особливою спритністю... в Почаївському монастирі при вигнанні з нього уніатів» та й загалом був надмірно пихатим та жадібним до державних грошей («Про характер преосвященного Інокентія скажу, що окрім честолюбства, мав він ще пристрасть до грошей, яких після смерті виявилось в нього до 200,000 крб., не рахуючи тих, що були розкрадені прислугою. Ось й інші його риси: все, що брав він або втрачав, або привласнював»). Що стосується таблички на постаменті гармати з фрегату «Тигр» із ушавленням російської зброї та «доблесних» військ, то вона від початку відкритої

фази російської війни проти України 2014 р. викликала особливе обурення патріотичної громадськості міста й навіть на певний час була замінена імпровізованою табличкою «Слава воїнам АТО». Проте вже після повномасштабного вторгнення росії її було замінено місцевою владою на знов-таки табличку російською мовою: «Слава доблестным сынам Отечества защитникам Одессы». Табличка ця є неприпустимою, на нашу думку, не лише через мову її написання, але й через вираз «захисники Одеси», адже, як зазначалося вище, ніхто 1854 р. Одесу захоплювати не збирався й захищати місто не було від кого. Від громадськості міста були пропозиції встановити на вказаній гарматі табличку українською мовою зі зазначенням, що фрегат «Тигр» у квітні 1854 р. було захоплено козаками Дунайського козацького війська. Така пропозиція здається нам цілком слухною.

Джерела та література:

1. Бачинська О. А. Дунайські козаки в Одесі. *Одеса козацька*. Наукові нариси. Вид. друге. доопр. Одеса, Фенікс. С. 167 – 168.
2. Баркер В. Б. Одесса и ее обитатели. Записки английского военнопленного. Одеса. Оптимум 2011. 116 с.
3. Внутренние известия. *Одесский вестник*. 1854. 4 мая.
4. Главі Адміністрації Президента України «Про заходи до 150-річчя Кримської війни». *Историческая память. Историко-краеведческий ежегодник*. Одеса: Астропринт. 2005. С. 4 – 5.
5. Грыцко и англичане. *Щеголевский альбом: сборник исторических фактов, воспоминаний, записок, иллюстраций и т.п. за время бомбардировки Одессы в 1854 г.* Одеса: Славянск. тип., 1905. С. 132 – 133.
6. Зеленецкий К. П. Записки о бомбардировании Одессы 10 апреля 1854 года. Одесса: тип. Францова и Нитче, 1855. 116 с.
7. Известия с Черного моря. *Одесский вестник*. 1854. 29 апреля.
8. Известия с Черного моря. *Одесский вестник*. 1854. 4 мая.
9. Из исторического прошлого. Документы и материалы Государственного архива Одесской области. *Историческая память. Историко-краеведческий ежегодник*. Одеса: Астропринт. 2005. С. 159 – 229.
10. Калугин Г. А. Одесса в истории Крымской войны. *Историческая память. Историко-краеведческий ежегодник*. Одеса: Астропринт. 2005. С. 101 – 111.
11. Картамышев К. Письмо из Одессы к А. К. (Окончание). *Одесский вестник*. 1854. 11 мая.
12. Приказы. *Одесский вестник*. 1854. 17 апреля.
13. Олійників О. С. Україні у Кримській війні. Одеса: Маяк, 2004. 176 с.
14. Тарле Е. Собрание сочинений. Т. 8. Москва: Изд. АН СССР. 1959. 569 с.
15. Тр. А. Страстная и светлая недели в Одессе. *Одесский вестник*. 1854. 17 апреля.
16. Чарнецкий В. А. Одесса и «Война на море» 1854 -1855 гг. *Историческая память. Историко-краеведческий ежегодник*. Одеса: Астропринт. 2005. С. 97 – 101.
17. Черемисинов В. М. Одесса в истории русских войн. К 50-летию Крымской войны. Одесса: тип. Штаба Одесск. округа, 1904. 220 с.
18. Чижевич О. О. Город Одесса и одесское общество (1837 – 1877 гг.) Из прошлого Одессы. Сборник статей. Сост Л. М. де-Рибас. Одесса: Тип. Л.Кирхнер. С. 1 – 95.
19. Щеголев Александр Петрович (1832 – 1914) – командир батареи. URL: <https://odessa-memory.info/ru/index.php?id=209> (дата звернення: 1.12. 2023 р.)
20. Бомбардування Одеси (1854). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%С%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B8_\(1854\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%С%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B8_(1854)) (дата звернення: 1.12. 2023 р.).

References:

1. Bachynska, O.A. (2008). Dunaiski kozaky v Odesi. *Odesa kozatska. Naukovi narysy*. Vyd. druhe. doopr. Odesa, Feniks. s. 167 – 168. [in Ukrainian].
2. Barker, Vilyam Burkhard (2011). *Odessa i ee obitateli. Zapiski anglijskogo voennoplennogo*. Odesa. Optimum. 116 s. [in Russian].
3. Vnutrennie izvestiya, (1854). *Odesskij vestnik*, 4 maya. [in Russian].
4. Hlavi Administratsii Prezydenta Ukrainy «Pro zakhody do 150-richchia Krymskoi viiny», (2005). *Istoricheskaya pamyat. Istoriko-kraevedcheskij ezhegodnik*. Odesa: Astroprint. s. 4 – 5. [in Ukrainian].
5. Grycko i anglichane, (1905). *Shegolevskij albom: sbornik istoricheskikh faktov, vospominanij, zapisok, illyustracij i t.p. za vremya bombardirovki Odessy v 1854 g.* Odesa: Slavyansk. tip. s. 132 – 133. [in Russian].
6. Zeleneckij, K. P. (1855). *Zapiski o bombardirovanii Odessy 10 aprelya 1854 goda*. Odesa: tip. Francova i Nitche. 116 s. [in Russian].
7. Izvestiya s Chernogo morya, (1854). *Odesskij vestnik*, 29 aprelya. [in Russian].
8. Izvestiya s Chernogo morya, (1854). *Odesskij vestnik*, 4 maya. [in Russian].
9. Iz istoricheskogo proshlogo. Dokumenty i materialy Gosudarstvennogo arhiva Odesskoj oblasti, (2005). *Istoricheskaya pamyat. Istoriko-kraevedcheskij ezhegodnik*. Odesa: Astroprint. s. 159 – 229. [in Russian].
10. Kalugin, G.A. (2005). Odessa v istorii Krymskoj vojny. *Istoricheskaya pamyat. Istoriko-kraevedcheskij ezhegodnik*. Odesa: Astroprint. 2005. s. 101 – 111. [in Russian].
11. Kartamyshev, K. (1854). Pismo iz Odessy k A. K. (Okonchanie). *Odesskij vestnik*, 11 maya. [in Russian].
12. Prikazy, (1854). *Odesskij vestnik*, 17 aprelya. [in Russian].
13. Oliinykiv, O. S. (2004). *Ukraini u Krymskii viini*. Odesa: Maiak. 176 s. [in Ukrainian].
14. Tarle, E. (1959). *Sobranie sochinenij. T. 8*. Moskva: Izd. AN SSSR. 569 s. [in Russian].
15. Tr., A. (1854). Strastnaya i svetlaya nedeli v Odesse. *Odesskij vestnik*, 17 aprelya. [in Russian].
16. Charneckij, V. A. (2005). Odessa i «Vojna na more» 1854 – 1855 gg. *Istoricheskaya pamyat. Istoriko-kraevedcheskij ezhegodnik*. Odesa: Astroprint. s. 97 – 101. [in Russian].
17. Cheremisinov, V. M. (1904). *Odessa v istorii russkikh vojn. K 50-letiyu Krymskoj vojny*. Odesa: tip. Shtaba Odessk. okruga. 220 s. [in Russian].
18. Chizhevich, O. O. (1894). Gorod Odessa i odeskoe obshestvo (1837 – 1877 gg.) *Iz proshlogo Odessy. Sbornik statej*. Sost L. M. de-Ribas. Odesa: Tip. L.Kirhner. s. 1 – 95. [in Russian].
19. Shcheholev Aleksandr Petrovych (1832 – 1914) – komandyr batarey. URL: <https://odessa-memory.info/ru/index.php?id=209> [Accessed 01 Desember 2023] [in Russian].
20. Bomborduvannia Odesy (1854). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B8_\(1854\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BC%D0%B1%D0%B0%D1%80%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%9E%D0%B4%D0%B5%D1%81%D0%B8_(1854)) [Accessed 01 Desember 2023] [in Ukrainian].